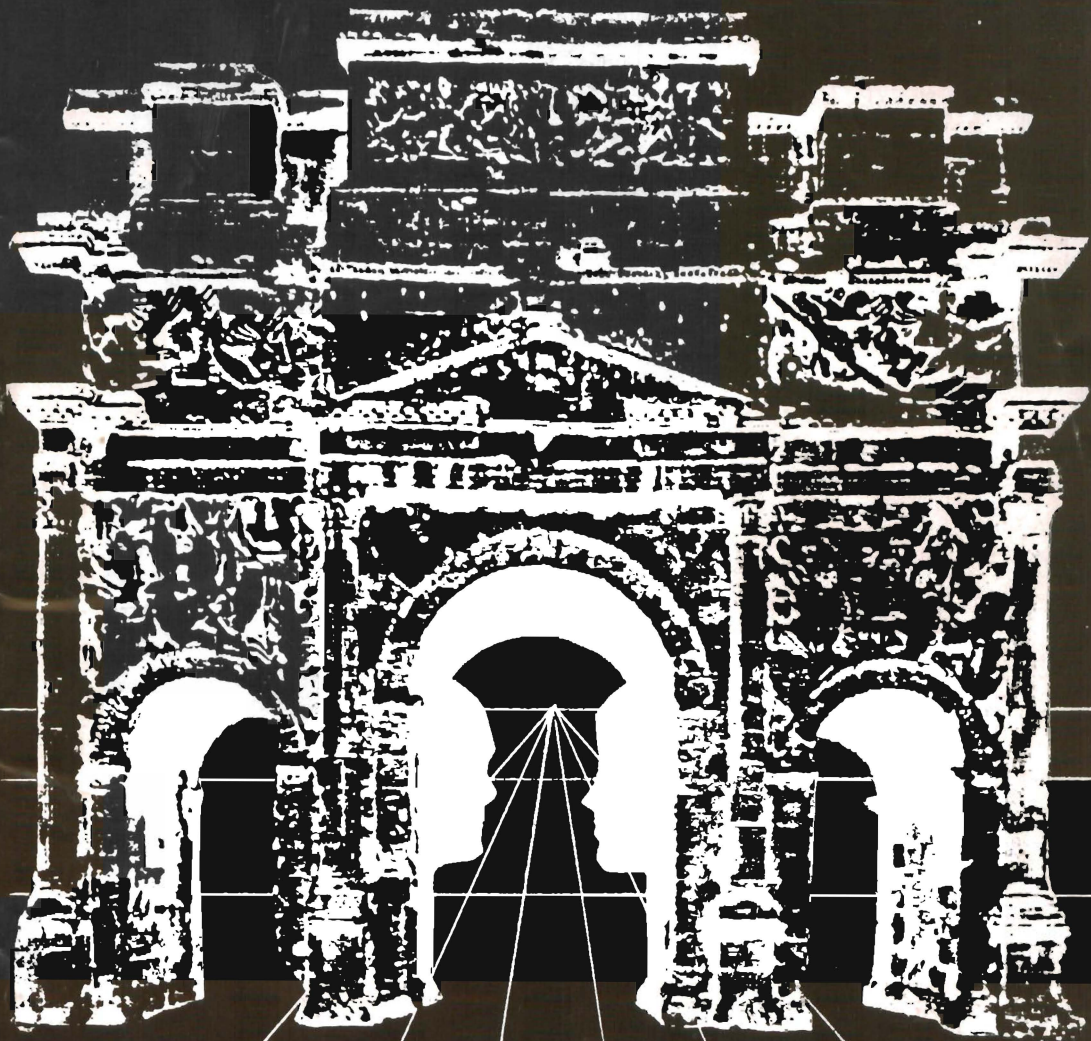

William Shakespeare

ANTONIUSZ
I KLEOPATRA

T E A T R

W Y B R Z E Ż E

Państwowy Teatr „Wybrzeże”
Druga premiera sezonu 1991/92
dnia 16 lutego 1992 r.
w Teatrze na Targu Węglowym

Dyrektor naczelny:
STANISŁAW MICHAŁSKI

Dyrektor artystyczny:
KRZYSZTOF BABICKI

Kierownik literacki:
ANDRZEJ ŻUROWSKI

Kierownik muzyczny:
ANDRZEJ GŁOWIŃSKI

Zastępca dyrektora d/s technicznych:
PAWEŁ MAJEWSKI

Asystent dyrektora d/s koordynacji
artystycznej:
Barbara Patorska

Władysław Zawistowski

TRAGEDIA ALBO SCENARIUSZ

Sam pomysł wystawienia dziś, zimą 1992 roku, właśnie *Antoniusza i Kleopatry* Szekspira wydać się może szaleńczy. Teatr przeżywa však głęboki ekonomiczny kryzys, z trudem walcząc o godne przetrwanie - co nieuchronnie prowadzi do zminimalizowania aktywności. O przetrwanie - przede wszystkim - walczą również najwierniejsza teatralna publiczność - spauperyzowana inteligencja i młodzież. A tu raptem - taki luksus: jedna z najbardziej „wystawnych” szekspirowskich tragedii, sztuka o ogromnej obsadzie, wymagająca kolosalnych nakładów materialnych, dziesiątków kostiumów, licznych zmian scenografii; przy tym sztuka najdłuższa - gdyby zagrać ją w całości, spektakl musiałby trwać chyba z sześć godzin. Ile dokładnie - nikt nie wie, bo też nikt od dawna nie próbował zagrać tego tekstu bez skrótów.

Tak, nie da się ukryć, iż takie właśnie przechowujemy wyobrażenie o *Antoniuszu i Kleopatrze*, wyobrażenie dobrze ugruntowane nie tylko na dotychczasowej tradycji inscenizacyjnej (pisze o tym obok Jerzy Limon), ale szeroko znanej wersji hollywoodzkiej, którą był super-film (najdroższa produkcja lat 60-tych, skądinąd nieudana) Josepha L. Mankiewicza z Elizabeth Taylor i Richardem Burtonem.

Tymczasem przy uważnej lekturze nietrudno dostrzec, iż ta sztuka - przy całym swym rozmachu, wielkości miejsc akcji, pomimo tego, iż przez scenę przetaczają się tłumy statystów - jest w istocie bardzo kameralnym dramatem osobowości, w którym główne napięcia rozpinają się między trzema osobami, nigdy - paradoksalnie - nie spotykającymi się równocześnie na scenie. Te trzy osoby to oczywiście: Antoniusz, Oktawiusz Cezar i Kleopatra.

Starzejący się lew, którego gwiazda polityczna już blednie, młody, ale bezwzględny w walce o władzę wilczek i ona - kobieta bez wieku, kochanka królów i cesarzy, już w swoich czasach - jeśli wierzyć możemy Plutarchowi i innym dziejopisom - będąc niemal boskim symbolem seksu. Boskości zresztą w tym tekście nie ma - sam Antoniusz uważa się za potomka Herkulesa, Kleopatra - za córkę Izydy (zresztą w tradycji egipskiej, jako córka faraonów i udzielna władczyni rzeczywiście jest osobą boską); bogów wielbi się i przeklina... Ale to tylko retoryka. Wielkość Szekspira nie polega wszak na tym, że potrafił udramatyzować *Żywoty sławnych mężów* Plutarcha, zresztą - i przed nim i po nim robiło to wielu pisarzy, o których pamięta dziś już tylko profesor Limon.

Wielkość Szekspira polega więc na czym innym i co innego stanowi o żywotności tego tekstu. Bowiem *Antoniusz i Kleopatra* to przede wszystkim wnikliwe psychologiczne (chciałoby się nawet powiedzieć - egzystencjalne) studium wielkich namiętności przeżywanych przez wybitne osobistości. Starzejący się, doświadczony, zawsze triumfujący Antoniusz, w pewnym momencie swego życia przedkłada miłość do Kleopatry, namiętne pragnienie pozostawania przy niej, ponad rządzącą nim wcześniej, równie namiętną potrzebą władzy i zwycięstwa. Jest bardzo ludzki w swej szamotaninie, kluczeniu między Rzymem, Oktawią a Egiptem. Przeciwstawiony mu jest Oktawiusz - młody, zimny, wyrachowany, bezwzględny. Na pozór nieludzki w swym nieubłaganym dążeniu do władzy absolutnej. Tylko na pozór! Gdyż pod skorupą zewnętrznego chłodu również kipi namiętność. Ale Oktawiusz pożąda tylko i wyłącznie władzy. Wygrywa, gdyż wygrać musi: tak każe logika historii i reguły politycznej gry.

Ale wygrywa tylko władzę, gdyż na zawsze pozostaną mu obce namiętności Antoniusza, który nie tylko wspaniale zwyciężał i podbijał królestwa, ale również ucztował, pił, bawił się i kochał. A nawet umierał triumfalnie, niż Oktawiusz żył. Zwycięzca dostał to, co chciał, pokonany - przeszedł na zawsze do mitu i legendy. Zamieszkał w krainie symboli, na czym mu zresztą - jeśli wierzyć Szekspirowi - zależało.

I jeszcze czegoś nie zawojował - bo zawojować nie był w stanie - zwycięski Oktawiusz. Nie zdobył Kleopatry. Nie mówimy o miłości, nie udało mu się nawet skłonić jej do upokorzenia. Szekspir rysuje postać boskiej królowej bardzo szeroką gamą ról i pól, które Kleopatra, wielka królowa, ale niemiejsza aktorka, na użytek różnych osób odgrywa i przeżywa. Bywa wulgarna, prostacka, małostkowa, interesowna, znudzona, jędzowata. Ale wtedy, gdy trzeba - jest namiętna i godna. I to właśnie połączenie stanowi o jej ludzkiej klasie. Są - cała trójka - godni siebie, choć tragiczna konsekwencja ich starcia jest od początku nieunikniona.

„*Antoniusz i Kleopatra* jest tragedią i scenariuszem. Można wybierać tragedię albo scenariusz. Dziewiętnastowieczny teatr wybierał scenariusz z żywymi obrazami. Kleopatra wachlowana przez niewolnice płynęła w łodzi w ramionach Antoniusza. My dzisiaj wybieramy tragedię. Wybór ten oznacza pustą albo prawie pustą scenę. Ale scenę tę muszą wtedy wypełnić aktorzy (...)” - pisał przed trzydziestu laty Jan Kott. Sądzę, że postawiony przez niego dylemat pozostaje do dziś aktualny.

Nie wątpię, że Krzysztof Babicki wybierze tragedię. I właśnie ten wybór tłumaczy w sposób wystarczający dla czego warto dziś grać *Antoniusza i Kleopatę*. Dziś, gdy również toczą się namiętne polityczne gry, a obie role: Antoniusza i Oktawiusza (nie mówiąc już o komparsach) dałoby się bez trudu obsadzić osobistościami z polskiej sceny politycznej. Tylko Kleopatry nie widać, ale cóż: Kleopatra była jedna.

Pozostaje mi powtórzyć za Janem Kottem: teraz scenę muszą wypełnić aktorzy.

JUHA LUKALA z Finlandii jest „gościnnie” autorem scenografii do ANTONIUSZA I KLEOPATRY. Jako scenograf Teatru Miejskiego w Turku pracuje od 1962r. Należy do najwybitniejszych i najbardziej znanych scenografów fińskich.

W swojej pracy LUKALA bada stosunki i współzależności między tekstem sztuki i przestrzenią sceny. Za przełom w estetyce teatralnej uważa lata sześćdziesiąte. Wtedy to reżyserzy zaczęli traktować przestrzeń jako całość. Od tej pory scenografia przestała być jedynie dekoracją przedstawienia teatralnego.

Kluczowym pojęciem filozofii i estetyki LUKALI jest symetria. Celem jego pracy jednolita harmonia sceny i przedstawienia, w które aktorzy wnoszą typy naturalności. Ale nawet dążenie do harmonii nie może być jedynym celem. Wszystko, co jest szablonowe, nuży. Wszystko, co nie jest konwencjonalne, odświeża. Scenografia zawiera w sobie geometrię przedstawienia.

Dla LUKALI scenografia nie jest wartością bezwzględną. Rozstrzygającym czynnikiem jest owocna współpraca między reżyserem i scenografem. W architekturze przedstawienia LUKALA podkreśla znaczenie sytuacji scenicznych. Stale przykłada dużą wagę do oświetlenia, kostiumów i ruchu scenicznego. Scenografią jest realizm dobierający.

Jako główny scenograf Teatru Miejskiego w Turku LUKALA bierze udział w planowaniu repertuaru. Jego zdaniem repertuar teatru miejskiego musi być jak najbardziej wielostronny.

LUKALA nie unika operetek, ale podkreśla, że zainteresowania teatrem muszą sięgać awangardy.

Po ukończeniu studiów m. in. w Pradze LUKALA wykładał w Tampere. Przygotował do chwili obecnej ponad 130 scenografii teatralnych. Pracował gościnnie m. in. w Teatrze Miejskim w Sztokholmie i w Operze Narodowej Finlandii. Za swoje prace otrzymał wiele nagród i wyróżnień w Finlandii i za granicą.

Z Krzysztofem Babickim LUKALA zetknął się wcześniej dwukrotnie. W Turku wspólnie przygotowali „Białe małżeństwo” Tadeusza Różewicza (w roku 1989) oraz „Z życia glist” Pera Olova Enquist (w roku 1991). Kostiumy do obu przedstawień projektowała Anna Maria Rachel.

Jouko Gronholm
/dział kultury gazety „Dziennik Turku”-
„Turku Sanomat”/

Fot. Jonny Holmen

William Shakespeare

ANTONIUSZ I KLEOPATRA

(Antony and Cleopatra)

przekład: **Jerzy Limon i Władysław Zawistowski**

OBSADA:

ANTONIUSZ	Stanisław Michalski
OKTAWIUSZ CEZAR	Jarosław Tyrański
LEPIDUS	Zbigniew Olszewski
ENOBARBUS	Mirosław Baka
MENAS	Krzysztof Matuszewski
EROS	Jerzy Gorzko
MECENAS	Ryszard Ronczewski
DOLABELLA	Waldemar Gajewski
POMPEJUSZ	Jerzy Kiskis
KLEOPATRA	Ewa Kasprzyk
CHARMIAN	Marzena Nieczuja-Urbańska
IRAS	Maria Mielnikow
ALEXAS	Wincenty Grabarczyk
OKTAWIA	Dorota Kolak
WRÓZBITA	Halina Winiarska

REZYSERIA : KRZYSZTOF BABICKI

SCENOGRAFIA: JUHA LUKALA KOSTIUMY: ANNA MARIA RACHEL

MUZYKA: STANISŁAW RADWAN

Sufler:
Nina Górna

Asystenci reżysera:
Waldemar Gajewski, Jerzy Gorzko

Inspicjent:
Joanna Januszewska

Jerzy Limon

„ANTONIUSZ I KLEOPATRA” NA ANGIELSKIEJ SCENIE

William Szekspir nie był pierwszym pisarzem, którego zainspirowały tragiczne dzieje dwojga kochanków, walecznego Rzymianina - Antoniusza i pięknej Egipcjanki - Kleopatry. Głównym źródłem autorów, którzy ten temat podjęli, był oczywiście Plutarch i jego *żywoty sławnych mężów*, którego przekład (z francuskiego!) ukazał się w Anglii w 1579 roku. Kilkanaście lat później powstaje pierwsza angielska adaptacja sztuki R. Graniera - pt. *Antonie*, pióra arystokratki, hrabiny Pembroke, młodszej siostry wielkiego poety Filipa Sidneya. Tragedia ta, nigdy nie wystawiona w teatrze, ukazała się drukiem w 1592 roku. Dwa lata później zawodowy dramaturg londyński, Samuel Daniel, wydaje sztukę pt. *Kleopatra*, której rama czasowa obejmuje ostatnie dni życia królowej, od śmierci Antoniusza. Czwarte wydanie tej tragedii z 1607 roku zawiera już pewne zmiany, w których szekspirolodzy upatrują wpływ nowopowstałej sztuki mistrza znad Avonu. Natomiast w 1598 roku Samuel Brandon pisze sztukę pt. *Cnotliwa Oktawia*, którą Szekspir mógł czytać, albo widzieć na scenie.

Niestety, tekst szekspirowski ukazuje się drukiem w wydaniu Folio w 1623 roku i możemy datować go jedynie na podstawie źródeł pośrednich. I tak, sztuka pt. *Antoniusz i Kleopatra* otrzymała licencję na druk w maju 1608 roku, lecz z jakichś przyczyn albo w tym roku jej nie wydano, albo - co często się zdarza - nie zachował się żaden egzemplarz tego wydania. Wkaźdym razie wiemy na pewno, że Szekspir napisał swe dzieło przed 1608 rokiem, najprawdopodobniej na przełomie 1606 i 1607, czyli mniej więcej w okresie kiedy powstają *Król Lear* i *Makbeth*, a także *Perykles*, *Koriolan* i *Tymon Ateńczyk*.

O ile nie ulega najmniejszej wątpliwości, że Szekspir korzystał z Plutarcha, ba, nawet pisał swe dzieło, trzymając na kolanach otwarte *Dzieje sławnych mężów*, to nie bacząc na klasyczne jedności czasu miejsca i akcji, wątek fabularny, obejmujący bez mała dwanaście lat, skondensował w pięciu aktach. Na przykład, burzliwy związek Antoniusza z Oktawią, trwający historycznie osiem lat, tutaj sprowadzony został do zaledwie dwóch scen. Podobnie, u Szekspira śmierć Antoniusza następuje tuż po bitwie pod Akcjum, podczas, gdy u Plutarcha mowa jest o kilku miesiącach. Taka kondensacja materiału jest oczywiście, ze względów warsztatowych konieczna, choć wyznawcy klasycznej poetyki bardzo się na taką swobodę krzywili (jak chociażby jeden z wielkich poetów i dramaturgów epoki, Ben Jonson).

Wracając do innych dramatów, w których pojawiają się szekspirowscy protagoniści, to w cztery lata po śmierci poety (tj. w 1620 roku) ukazuje się dramat autorstwa Johna Fletchera i Filipa Massingera pt. *Falszywy człowiek*, z tym, że ukazane w nim są dzieje miłości Kleopatry i Juliusza Cezara. O zainteresowaniu „tematem” świadczy również kolejna sztuka, tym razem pióra Thomasa Maya, pt. *Tragedia Kleopatry, Królowej Egiptu*, wydana w 1626 roku. Są tu zachowane klasyczne jedności i nawet śmierć Antoniusza - jako „nie należąca do dobrego smaku” - nie jest ukazana na scenie. Podobnie klasyczna w swej formie jest adaptacja Sir Charlesa Sedleya z 1677 roku. Rok później wychodzi sławna swego czasu sztuka Johna Drydena *Wszystko dla miłości, albo świat całkiem stracony*, również klasyczna i znacznie odbiegająca od szekspirowskiego pierwowzoru.

A była to już inna epoka, zwana w dziejach literatury określeniem „restauracji” (od restauracji monarchii po upadku cromwellowskiej dyktatury), kiedy króluje neo-klasycyzm i Szekspir staje się „niestranny” głównie z powodów ... estetycznych (sic!). To właśnie wówczas mnożą się adaptacje, a później i przeróbki, po których Szekspir jawi się nie tylko z listkiem figowym, jak i wersetami, których nigdy nie napisał! W tych właśnie tekstach Ryszard III jest jeszcze większym potworem, niż postać nakreślona przez Szekspira, Kordelia w *Królu Learze* nie umiera, a *Romeo i Julia* dobrze się kończy. I w ten sposób, na wiele lat sztuki Szekspira znikają ze scen angielskich, a ich miejsce zajmują okaleczone przeróbki i umoralniające adaptacje. Dopiero w 1759 roku Dawid Garrick wystawia w teatrze Drury Lane oryginalny tekst *Antoniusza i Kleopatry*, choć ze znacznymi skrótami. Niestety, pomimo wielkich starań i kosztów inscenizacji była to kłapa i wkrótce na powrót zaczęto wystawiać przeróbkę Drydena.

Próba pogodzenia tych rozbieżnych tendencji była inscenizacja Johna Filipa Kemble w teatrze Covent Garden w 1813 roku, gdzie usiłowano połączyć tekst szekspirowski z drydenowskim. Chyba skutecznie, gdyż kolejne inscenizacje z pierwszej połowy dziewiętnastego wieku, nawet jeśli reklamowały się jako „szekspirowskie”, nie mogły jakoś uwolnić się od dodatków Drydena. Udało się to dopiero w drugiej połowie stulecia, choć nadal grywano mocno okrojone teksty. Natomiast wielką wagę przywiązywano do oprawy scenicznej, która była niezwykle bogata, wspomagana skomplikowaną maszyną. W jednej z takich właśnie inscenizacji, scena była ukryta nie kurtyną, lecz mieściła się wewnątrz Sfinksa, który na początku „otworzył się”, a na końcu sztuki „zamknął”. W tym samym przedstawieniu Antoniusz i Kleopatra przyплыли na scenę królewską barką, a równie kosztownym elementem dekoracji był statek Pompejusza.

Naturalnie w dwudziestym wieku nastąpiła reakcja na dziewiętnastowieczny przepych i pseudo-realizm, na ustawiczne zmiany w sekwencji scen, lecz dopiero w latach dwudziestych odkryto, że sztuka Szekspira świetnie się sprawdza w swojej ciągłości. Odtąd tekst Szekspira wchodzi na stałe do repertuaru wielu teatrów i grają w nim wielcy aktorzy, jak John Gielgud

czy Laurence Olivier w roli Antoniusza i Peggy Ashcroft, Vanessa Redgrave, czy Judi Dench w roli Kleopatry. Wielość i różnorodność inscenizacji w latach osiemdziesiątych świadczy o rosnącej popularności dramatu. Jest rzeczą oczywistą, że wraz ze zmieniającą się modą, zmieniają się też interpretacje zarówno całej sztuki, jak i poszczególnych postaci. Był to już dramat „romantyczny” i „nie-romantyczny”, „namiętności” i „cynizmu”, „polityczny” i „nie-polityczny”.

W Polsce, gdzie króluje teatr reżysera, mamy zawsze do czynienia z tekstem mocno okrojonym (argumentem za jest błędne chyba przeświadczenie, że widz trzech, czy czterech godzin w teatrze nie wytrzyma), gdzie wiele scen łączy się w jedną, albo całkiem wyrzuca. Zanim więc dojdzie do prób, mamy już wyraźną ingerencję w tekst oryginału i w takich przypadkach trzeba chyba mówić raczej o adaptacji, niż o granii „Szekspira”. Nie znaczy to wcale, że polskie inscenizacje nie są interesujące; są po prostu w większym stopniu autorskim dziełem reżysera, niż inscenizacje w krajach anglosaskich. Przedstawienie Krzysztofa Babickiego chyba tę opinię potwierdza.

KLENDARIUM WYDARZEŃ HISTORYCZNYCH

- 15 III 44 r. p.n.e. śmierć Cezara
Marek Antoniusz rządzi Rzymem do czasu przybycia dziewiętnastoletniego Gajusza Oktawiana, głównego spadkobiercy imienia i majątku Cezara
- 43 r. p.n.e. spotkanie w Bononii Marka Antoniusza, Cezara Oktawiana i Marka Emiliusza Lepidusa - podział Imperium
- 36 r. p.n.e. Oktawian odbiera Lepidusowi Afrykę
- 40 r. p.n.e. Fulwia (żona) oraz Lucjusz (brat) Antoniusza prowadzą wojnę z Oktawianem - Antoniusz bierze rozwód z Fulwią, zrywa z Kleopatram, bierze ślub z siostrą Oktawiana, Oktawią
- 38-36 r. p.n.e. Antoniusz prowadzi wojnę z Partami — Oktawian nie udziela pomocy Antoniuszowi — Antoniusz uznaje Kleopatę VII za „królową królów”, bierze ślub z Kleopatram — Oktawian wypowiada wojnę Kleopatrze
- 31 r. p.n.e. Bitwa pod Akcjum - wojska Antoniusza i Kleopatry mimo liczebnej przewagi ponoszą klęskę — Antoniusz i Kleopatra uchodzą do Aleksandrii, popełniają samobójstwo.

Kierownik techniczny:
RYSZARD ZASŁAWSKI

Kierownik scen:
CZESŁAW KROK

Kierownik produkcji:
ZYGMUNT LUBOCKI

Gł. brygadier sceny - **Stanisław Płudowski**
Gł. rekwizytor - **Agnieszka Poroszevska**

Obsługa spektaklu:
Światła - **J.Babiarczyk, B.Goczoł**
Rekwizyty - **J.Pokuciński**
Charakteryzacja - **D.Kaczyńska**
Brygadier sceny - **R.Łęcki**
Zaopatrzenie - **G.Kostuch**

BIURO OBSŁUGI WIDZÓW
31-70-21 w. 31

TEATR NA TARGU WĘGLOWYM — GDAŃSK
kasy biletowe: 31-13-28
przedsprzedaż i sprzedaż biletów, rezerwacja:
w godz. 12.00 - 19.00 od wtorku do piątku,
w soboty i niedziele na 3 godz. przed spektaklem,
w poniedziałek kasa nieczynna

TEATR KAMERALNY — SOPOT
kasy biletowe: 51-39-36
przedsprzedaż i sprzedaż biletów:
w godz. 11.00 - 13.00, 16.00 - 19.00
oprócz poniedziałków

TEATR

WYBRZEŻE

NAJBLIŻSZE PREMIERY

SCENA na Targu Węglowym

A. Miller - ŚMIERĆ KOMIWOJAZERA (kwiecień)

J.Ch. Andersen - KRÓLOWA ŚNIEGU (czerwiec)

F. Dostojewski - BIESY (grudzień)

TEATR KAMERALNY w Sopocie

A. Fredro - PAN JOWIALSKI (1 marzec)

CZARNA SALA Teatru „Wybrzeże”

W. Gibson - DWOJE NA HUŚTAWCE (kwiecień)

H. Ibsen - KOBIETA Z MORZA (kwiecień)